

OTÁZKY A ODPOVĚDI

1. Jaký vliv měl Klement Gottwald na utváření totalitního Československa?

Klement Gottwald byl výraznou postavou prvorepublikové demokratické politiky. Důsledně využíval všech jejích svobod a práv k přípravě na její likvidaci a bolševizaci. Jako poslanec Národního shromáždění ČSR již v roce 1929 prohlásil: „... my jsme stranou československého proletariátu a naším nejvyšším štábem je skutečně Moskva. A my se chodíme do Moskvy učit, víte co? My se od ruských bolševiků chodíme učit, jak vám zakroutit krk. A vy víte, že ruští bolševici jsou v tom mistry.“ Na zničení demokratického Československa pracoval i v průběhu druhé světové války, zejména přípravou likvidace pluralitního politického života koncepcí Národní fronty. Po konci války získala komunistická strana pod Gottwaldovým vedením ve svobodných volbách v roce 1946 40 procent hlasů. Komunisté poté zneužili demokratické principy k uchopení moci a nastolení totalitního systému v únoru 1948. Ten přinesl okamžité budování železné opony, která se stala předělem mezi ruskou sférou vlivu a svobodnou západní Evropou. V rámci represe bylo z politických důvodů uvězněno přibližně 250 tisíc občanů, z nichž 250 bylo popraveno. Byl to právě Gottwald, který již jako prezident odmítl udělit milost téměř dvěma stům odsouzených, včetně svým jedenácti nejbližším spolupracovníkům v čele s Rudolfem Slánským, kteří byli popraveni v prosinci 1952.

2. Kdy Klement Gottwald zemřel a co jeho smrt znamenala pro Československo?

Klement Gottwald zemřel 14. 3. 1953, krátce po svém návratu z Moskvy z pohřbu J. V. Stalina. Jeho smrt urychlila řešení zejména ekonomických problémů, které připravovala komunistická strana na svém zasedání v září 1953. Přijatá měnová reforma ozebračila tisíce lidí a vedla k poklesu životní úrovně i kupní síly obyvatelstva.

3. Jak zněl pohraniční zákon z roku 1951, který stanovil, za jakých podmínek mohou vojáci použít zbraň?

Žádný služební předpis ani zákon nedovoloval libovolné použití zbraně proti člověku. Každý případ jejího užití s následkem smrti musel být vyšet-

řen a posouzen, zda nebyl spáchán trestný čin. Zákon č. 286/48 Sb., o národní bezpečnosti, stanovil pro námi sledované případy v § 10: „Příslušník Sboru smí při výkonu služby užit zbraně, šetře opatrnosti podle okolností případu potřebné jen (...) f) v celním pohraničním pásmu, jestliže osoba po opětovné výzvě se nezastaví, snaží se uniknout a nemůže být jinak zadržena.“ Zda bylo zbraně použito oprávněně, zprvu posuzovaly justiční orgány. Ludvík Hlavačka po svém nástupu do funkce velitele Pohraniční stráže prosadil, že oprávněnost použití zbraně měli na starosti příslušníci právě tohoto útvaru. Odpadly tím spory s některými prokurátory, kteří se na začátku období, kdy se začalo uplatňovat třídní právo, odmítali podřídít požadavkům StB, jež se léčkami a jimi řízenými „útěky“ zbavovala vybraných odpůrců režimu, kteří byli „při pokusu o útěk“ zastřeleni.

4. Jak vysoké elektrické napětí bylo v drátěných zátarasech na hranicích? Jak na lidské tělo působí elektrický proud a jak vysoké napětí je už pro člověka smrtelné?

Elektrické smrtící zátarasy byly stavěny vojáky Pohraniční stráže uvnitř drátěného koridoru v průběhu let 1951–1953. Jejich napájení bylo nejméně 2000 V a velmi se lišilo podle toho, jaké transformátory se podařilo vojenské jednotce sehnat. Později se podařilo získat od rozvodných závodů větší množství tzv. měřicích transformátorů a napětí bylo v celé délce unifikováno na 6 kV. Elektrický drátěný zátaras byl od roku 1956 doplňován elektrickou signalizací zkratu na vnitřní stěně, používající napětí 70 V. Při jeho narušení byl v sídle roty signalizován úsek, na kterém mohlo dojít k pokusu o přechod, a na místo ihned vybíhaly poplachové hlídky. V této podobě zůstaly zátarasy až do jejich zrušení provedeného na základě politického tlaku ze zahraničí v roce 1965. Vysokonapěťová elektrická past byla odpojována a místo ní byly nově vybudovány „signální stěny“, a to ve větší vzdálenosti od státní hranice, takže zbývalo více času k dopadení běženců. V 80. letech byla na některých úsecích instalována elektronická a laserová ochrana. Dotek vodiče vysokého napětí způsobuje zástavu dýchání, zástavu srdce a smrtelné popáleniny, až zuhelnatění. Za bezpečné je považováno napětí 42 V, ale ani na signální stěně napájené 70 V nebyl zaznamenán žádný úraz elektrickým proudem, přestože v odborné literatuře je popsán smrtelný úraz napětím 40 V.

5. Byl elektrický proud instalován v celé délce československé státní hranice?

Železná opona v podobě elektrického drátěného zátarasu byla vystavena v úseku přibližně 1000 km od Aše po Komárno, podél hranic s Německou spolkovou republikou (Bavorskem) a s Rakouskem. Vysoké napětí nebylo použito na hranicích s Maďarskem a s Německou demokratickou republikou.

6. Jak se člověk mohl dostat k pohraniční stráži? Mohl zde působit obyčejný voják?

Po skončení druhé světové války probíhala napříč Evropou velmi silná migrační vlna jak jednotlivců (vězňové, uprchlíci), tak skupin (ukrajinští vojáci). Pod záminkou ochrany hranic začala komunistická strana budovat prakticky „svoji“ policii, tzv. Pohotovostní pluk, sestavený z vlastních členů, ale i ze sympatizantů. Dělo se tak s tichým souhlasem zástupců zbývajících tří politických stran. Pluk začal působit od února 1948. V roce 1951 byl přeměněn na jednotlivé vojenské útvary Pohraniční stráže (PS). Také v PS se vykonávala prezenční dvouletá vojenská služba, které podléhal každý zdravý občan ČSSR až do začátku 90. let minulého století. Výběr vojáků k útvarům PS však podléhal stranickému rozhodování a nováčci byli buď sami členové komunistické strany, nebo rodinní příslušníci členů.

7. V rámci jakého případu měl vyšetřovatel Adolf Rázek možnost vyslyšet Ludvíka Hlavačku? Proč nebyl Hlavačka souzen?

Adolf Rázek, vyšetřovatel Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, vyslyšel bývalého velitele PS Ludvíka Hlavačku v polovině 90. let, kdy byla vyšetřována justiční vražda bývalého četaře PS Jeřábka, který v průběhu služby u roty Plešné jezero uprchl do Rakouska. To bylo tehdy okupační zónou Sovětského svazu. Jeřábek tak byl pronásledován pohraničníky, postřelen, odtažen zpět na území Československa, obviněn z velezrady a pro výstrahu popraven oběšením. Přestože pohraničníci stříleli na území cizího státu, což bylo v rozporu s tehdy platnými předpisy, byli Hlavačkou pochváleni a odměněni. Hlavačka tím dal jasně najevo, že předpisy a zákony se v zájmu třídního práva nemusejí dodržovat. Ludvík Hlavačka byl obviněn za zřízení elektrických zátarasů a za své praktiky v uherskohradištském vězení. Za své činy však nikdy nebyl souzen – první obvi-

nění se nedostalo ani k soudu, druhé stíhání bylo zastaveno ze zdravotních důvodů.

8. Věznice v Uherském Hradišti je známa brutálními výsledky. Kdo zde působil?

Vyšetřování za použití fyzického násilí bylo běžné ve všech vyšetřovacích věznicích StB. Vězni měli při výsleších zavázané oči, a vyšetřovatelé tak zůstávali v anonymitě. Přesto bylo některým vyšetřovatelům kvůli jednoznačným svědectvím bývalých vězňů páchané násilí prokázáno a byli trestně stíháni: Ludvík Hlavačka, v letech 1948–1950 vedoucí oblastní úřadovny StB, Alois Grebeníček, v téže době vyšetřovatel KV StB, a Vladimír Zavadilík, politický pracovník a vyšetřovatel KV StB. Nezákonost se dopouštěla celá řada dalších, například Čáň, Mareček, Holub, Horák a jiní, kteří zemřeli dříve, než mohli být stíháni. Jak jsme již zmínili, Hlavačka nebyl souzen kvůli zdravotnímu stavu, Grebeníček se úspěšně vyhýbal soudnímu jednání a Vladimír Zavadilík byl za trestný čin ublížení na zdraví odsouzen ke dvěma letům odnětí svobody s podmíněným odkladem.

Odpovědi vypracoval:

Adolf Rázek, historik

Odkazy:

Příběhy bezpráví (projekt vzdělávacího programu Jeden svět na školách společnosti Člověk v tísni)
www.pribehybezpravi.cz

Ústav pro studium totalitních režimů

www.ustrcr.cz

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

www.usd.cas.cz

Doporučená literatura:

FIALA, P.: *Komunismus v České republice*. Masarykova univerzita Brno, Brno 1999.

JÍLKOVÍ, A. a T.: *Železná opona*. Baset, Praha 2006.

PULEC, M.: *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. ÚDV Praha,

Sešity 13, Praha 2006.

VANĚK, P.: *Pohraniční stráž*, ÚSTR Praha, Praha 2008.

Poslední aktualizace: 05/2014